

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

**ЗАМОРСЬКА ЛЮБОВ ІГОРІВНА**

УДК 340.11

**ВІДНОСНО ВИЗНАЧЕНІ НОРМИ ПРАВА:  
ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави та права;  
історія політичних і правових вчень

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

**Науковий керівник** доктор юридичних наук, професор  
**КОЗЛОВСЬКИЙ Антон Антонович**,  
Транспортний національний університет,  
завідувач кафедри конституційного  
та адміністративного права (м. Київ)

**Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор  
**КОЗЮБРА Микола Іванович**,  
Національний університет  
«Києво-Могилянська академія»,  
завідувач кафедри державно-правових наук;

кандидат юридичних наук, доцент  
**МІСЕВИЧ Сергій Васильович**,  
Чернівецький національний університет  
імені Ю. Федьковича, доцент кафедри теорії  
та історії держави і права

Захист відбудеться 10 липня 2009 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 6 червня 2009 р.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради

**Л.Р. Біла-Тіунова**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Категорію норми права можна вважати центральною конструкцією юридичної науки. Різні варіанти праворозуміння по-різному інтерпретують значення норми права в структурі права. Так, у рамках позитивістсько-нормативістської парадигми праворозуміння право розглядається виключно як система створених та охоронюваних державою норм права. У природно-правовій, соціологічній та ряді інших парадигм хоча право і не зводиться лише до позитивно визначених норм, але норми права тлумачаться як сутнісний компонент його природи. Практично всі варіанти праворозуміння сходяться на тому, що норми права є конститутивною формою зовнішнього вираження та закріплення права.

Норми права регулюють найбільш важливі суспільні відносини, і від того, яким чином чи в якій формі здійснюється це регулювання, залежить і сама можливість виконання завдань, для реалізації яких створені відповідні норми. Одним із різновидів норм за ступенем визначеності змісту є відносно визначені, які, нарівні з іншими видами, регулюють суспільні відносини, але з урахуванням своїх характерних особливостей.

У теперішній час, зі зміною аксіологічних орієнтирів суспільного розвитку та встановленням ринкової економічної моделі, важливого значення набувають суспільні відносини, що ґрунтуються на нормативно закріпленій свободі вибору сторонами правовідносин певної моделі поведінки та саморегулюванні. Це зумовлює потребу наукового вивчення неімперативних норм права, зокрема потребу введення в юридичну науку поняття „відносно визначена норма права”.

Неімперативні норми права взагалі і відносно визначені, зокрема, до останнього часу мало привертали увагу вчених і відповідно не були предметом фундаментальних наукових досліджень.

Загальна наукова розробка поняття, сутності та окремих видів норм права активно здійснювалася ще у вітчизняній дореволюційній юридичній літературі стараннями таких учених, як Н.М. Коркунов, І.В. Михайловський, Л.І. Петражицький, В.Ф. Тарановський, Г.Ф. Шершеневич та ін. Пізніше, за радянських часів, ця проблема набула подальшого розвитку у працях Н.Г. Александрова, С.С. Алексєєва, В.К. Бабаєва, В.М. Баранова, С.Н. Братуся, А.М. Вігченко, С.А. Голунського, О.С. Іоффе, В.М. Карташова, Б.М. Лазарева, О.Е. Лейста,

П.О. Недбайла, А.С. Піголкіна, І.С. Самощенко, М.С. Строговича, Ю.А. Тихомирова, М.Д. Шаргородського та інших учених.

У сучасній вітчизняній юридичній науці проблематику норм права досліджували такі науковці, як С.В. Бобровник, А.А. Козловський, М.І. Козюбра, С.Л. Лисенков, Л.А. Луць, С.В. Місевич, О. Наден, Ю.М. Оборотов, П.М. Рабінович та ін. Водночас, вивченню неімперативних, зокрема відносно визначених норм права як особливого виду правових норм в юридичній літературі, порівняно з іншими видами правових норм, уваги приділяється мало. Адже поняття і характеристику останніх розглядають набагато детальніше як у контексті теорії права, так і в контексті основних галузевих наук (наприклад, рекомендаційні, матеріальні та процесуальні норми тощо), ніж, скажімо, структурні та функціональні особливості відносно визначених норм права. Ціла плеяда науковців розглядала питання про відносно визначені норми права тільки в загальному контексті, як правило, дотично до основних аналізованих проблем, не вдаючись при цьому до подробиць загальних характеристик цього виду норм права. Незважаючи на те, що проблема поняття, структури та видів правових норм отримала в юридичній науці певне тлумачення, досі немає жодної монографічної праці, присвяченої дослідженню питань поняття, структури та функцій відносно визначених норм права у процесі їх впливу на упорядкування реальних суспільних відносин.

Водночас відносно визначені норми права є таким само важливим та беззаперечно особливим видом правових норм, як і інші. Тільки взяті у єдності та взаємозв'язку всі види правових норм утворюють систему права, що може повноцінно функціонувати у суспільстві.

Актуальність задекларованої теми дослідження підтверджена також тим, що різнобічне вивчення категорії відносно визначених норм права, їх структурних і функціональних особливостей має не лише науково-теоретичне, але й особливе прикладне значення для удосконалення правового регулювання суспільних відносин, що ґрунтуються на юридичній свободі сторін, та належного забезпечення процесу правозастосування.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Наукове дослідження виконане згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.11.2002 р. № 649-р „Про затвердження Концепції реформування наукової та науково-технічної діяльності в системі органів внутрішніх справ”, „Пріоритетними напрямками наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність ОВС, на період 2004–2009 років”, затвердженими наказом МВС

України № 755 від 5.08.2004 р., а також темою досліджень кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ „Проблеми наукового забезпечення професійної діяльності органів внутрішніх справ в умовах розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні” (державний реєстраційний номер 0106U003639).

**Мета і завдання дослідження.** Мета дисертаційної роботи полягає в загальнотеоретичному обґрунтуванні дефініції поняття відносно визначеної норми права, аналізі її основних ознак, функцій і структурних елементів, а також доведенні доцільності застосування такого типу норм права у регулюванні суспільних відносин, можливості їх прояву у фундаментальних галузях права та доцільності запровадження цієї категорії до загальної системи понятійного апарату юриспруденції.

Для досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання дослідження:

дослідити диспозитивну природу поняття відносно визначеної норми права та зіставити його із сучасними теоретико-правовими конструкціями;

визначити поняття відносно визначеної норми права та розкрити його істотні ознаки;

окреслити концептуальні засади структуризації відносно визначеної норми права, виділити її основні елементи й проаналізувати їх взаємозв'язок та взаємодію;

обґрунтувати юридично-галузеву специфіку відносно визначених норм права у публічному (на прикладі адміністративного права) та приватному (на прикладі трудового права) праві;

охарактеризувати основні функції відносно визначених норм права у контексті їх системно-структурного аналізу;

здійснити аналіз техніки надання відносно визначеним нормам права інструментальної функції;

розглянути оптимізацію правового режиму як одну із функцій відносно визначеної норми;

проаналізувати особливості змісту, структури та прояву відносно визначених норм права у фундаментальних галузях права, зокрема таких, як конституційне, кримінальне та цивільне право;

окреслити основні напрями динаміки розвитку відносно визначених норм права.

*Об'єктом дослідження* є норми права у контексті їх застосування в загальній теорії права та фактичної об'єктивації у чинному законодавстві.

*Предметом дослідження* є диспозитивна природа відносно визначених норм права, особливості, структура, функції та механізм їх дії у регулюванні суспільно-правових відносин.

*Методи дослідження.* Методологічною основою дисертаційного дослідження стали загальні та спеціальні методи, якими користується сучасна теоретико-правова наука, сучасні загальнотеоретичні погляди на право та державу. Використано філософські, абстрактно-логічні методи (аналіз, синтез, дедукція, індукція та аналогія, перехід від конкретного до абстрактного і навпаки, побудова дефініцій понять, застосування поділу та класифікації), історико-правовий, структурно-функціональний, порівняльно-правовий та ряд інших загальнонаукових і спеціальних методів дослідження.

За допомогою загальнофілософського діалектичного методу дослідження, що передбачає розгляд усіх явищ у їх взаємозв'язку та взаємодії, було досліджено юридичну природу відносно визначених норм права, їх сутність, структуру, функції та застосування у різних галузях права. Структурно-функціональний метод було застосовано при проведенні аналізу внутрішньої структури відносно визначеної норми права та її окремих елементів. Використання історико-порівняльного і логіко-історичного методів було зумовлено необхідністю вивчення ретроспективи й генезису відносно визначених норм права як особливого виду правових норм у загальній теорії права. Застосовувалися також формально-юридичний, формально-логічний, порівняльно-правовий та інші методи, що вплинули на формулювання визначень, понять, наукових тез.

Комплексне використання всіх цих методів дало можливість повно та об'єктивно розглянути проблеми, пов'язані з теорією відносно визначених норм права, сприяло вирішенню низки теоретичних і практичних завдань, що виникали під час проведення дослідження, а також допомогло сформувати цілісну методологічну систему дослідження відносно визначених норм права.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що на основі сучасних знань у сфері теорії права, галузевих юридичних та інших наук вперше здійснено комплексний аналіз відносно визначених норм права у статичній та динамічній їх існування (виникнення, законодавче закріплення, функціонування та реалізація). Ця наукова робота є першим в Україні монографічним дослідженням, в якому наведено комплексну характеристику сутності та змісту відносно визначеної норми права, її структурної і функціональної значущості у національній системі права. Елементи наукової новизни отриманих результатів дослідження проявляються, зокрема, у тому, що:

***уперше:***

запропоновано наукову дефініцію категорії відносно визначеної норми права, виведену на основі порівняльного аналізу її диспозитивної природи та сучасних тенденцій теоретико-правових досліджень;

здійснено аналіз особливих ознак техніки надання відносно визначеним нормам права інструментальної функції;

розглянуто оптимізацію правового режиму як одну із базових функцій відносно визначеної норми;

розроблено класифікацію відносно визначених норм права за різними критеріями поділу;

***удосконалено:***

обґрунтування юридично-галузевої специфіки відносно визначених норм права;

застосування структурно-системного підходу до функцій відносно визначених норм права у контексті їх впливу на регулювання суспільних відносин;

уявлення про основні структурні елементи відносно визначеної норми права у їх взаємозв'язку та взаємодії;

***набули подальшого розвитку:***

концептуальні засади структуризації відносно визначеної норми права;

специфіка змісту, структури та прояву відносно визначених норм права у фундаментальних галузях права, зокрема таких, як конституційне, кримінальне та цивільне право;

основні напрями динаміки розвитку відносно визначених норм права.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення та висновки можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальших розробок при вивченні категорії норми права в загальній теорії права як в Україні, так і поза її межами, а також у науково-дослідній роботі курсантів, студентів, магістрантів, ад'юнктів, аспірантів вищих навчальних закладів юридичного спрямування;

навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників із курсу „Загальна теорія держави і права” та при викладанні спецкурсу „Проблеми теорії права”;

законотворчості (законодавчій діяльності) – як теоретичний матеріал для удосконалення діючої системи нормативно-правових

актів України та розробки нових норм для заповнення прогалин у праві.

**Апробація результатів дослідження.** Сформульовані у дисертації положення та висновки були викладені й обговорені на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, а також під час таких науково-практичних заходів, як: міжнародна науково-практична конференція „Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи” (м. Тернопіль, 14–15 травня 2007 р.); III науково-практична конференція „Українська наука в мережі Інтернет” (м. Севастополь, 26–28 лютого 2008 р.); IV науково-практична конференція „Науковий потенціал України – 2008” (м. Севастополь, 26–28 березня 2008 р.); щорічна міжнародна науково-практична конференція „Запорізькі правові читання” (15–16 травня 2008 р.); V міжнародна науково-практична конференція „Наука-практика-освіта” (м. Київ, 23 травня 2008 р.); міжнародна науково-практична конференція „Актуальні питання юридичної науки” (м. Тернопіль, 30 вересня 2008 р.); науково-практична конференція „Майбутні юристи про права і свободи громадян” (м. Запоріжжя, 15 жовтня 2008 р.); Всеукраїнська курсантсько-студентська конференція „Осінні юридичні читання” (м. Львів, 7 листопада 2008 р.); науково-практична конференція, присвячена 70-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Запоріжжя, 12 грудня 2008 р.).

Крім цього, теоретичні положення дисертації використовувалися під час викладання курсу „Теорія держави і права” у Буковинському університеті та Одеській національній юридичній академії.

**Публікації.** Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 14 публікаціях, 6 із яких опубліковані у наукових фахових виданнях, що входять до переліку затвердженого ВАК України.

**Структура дисертації** зумовлена метою, завданнями та логікою дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 190 сторінок, список використаних джерел містить 281 найменування і розташований на 23 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання, а також методи дослідження, зазначається теоретична та практична значимість, її

наукова новизна, коротко формулюються основні положення, які виносяться на захист, указується зв'язок дослідження з навчальними та методичними планами, розкривається її структура.

**Розділ 1 „Поняття та структурна специфіка відносно визначених норм права”** складається із трьох підрозділів, в яких надається загальне визначення категорії відносно визначеної норми права та її диспозитивна природа, аналізується загальний зміст її специфічних ознак, характеризуються логічна структура відносно визначеної норми та її юридично-галузева специфіка, наприклад, у галузі адміністративного та трудового права, що створює методологічне підґрунтя для проведення подальших досліджень сутності поняття „відносно визначена норма права”.

У підрозділі 1.1. *„Диспозитивна природа відносно визначеної норми права”* здійснюється ґрунтовний аналіз існуючих в юридичній літературі підходів до визначення поняття правової норми та відносно визначеної норми права, наводиться характеристика основних концепцій відносно визначеної норми права як особливого виду правових норм і здійснюється їх порівняння.

Робиться короткий екскурс в історію виникнення та розвитку поняття норми, щоб наочно продемонструвати, що ця категорія сформувалася не одразу, а удосконалювалася протягом довгого часу, аж до утворення її сучасного розуміння в юридичній науці.

Сама правова норма трактується як первинна клітина соціокультурного простору, одна з „іпостасей” права у контексті суспільних відносин і як своєрідна „цеглина права”, оскільки саме із сукупності правових норм і складається право. Логічна конкретизація категорії „правова норма” відбувається шляхом визначення її державної встановленості, владності, загальнообов'язковості і загальної, забезпеченості заходами державного примусу.

З метою виділення у загальній системі права саме особливостей відносно визначених норм права і з урахуванням здобутків загальної теорії права у дослідженні юридичної природи правової норми висловлюється авторське бачення процесу формування цієї категорії. Для цього з'ясовується сутність поняття норми права, аналізуються погляди різних науковців стосовно цієї проблеми та виділяються основні риси норми права.

У результаті такого аналізу робиться висновок, що у порівнянні з радянською правовою доктриною сформоване за часів незалежності України поняття норми права відійшло від класових підходів у розумінні цього юридичного терміна, збагатилося її якісними

характеристиками, більш глибоким розумінням етимології самого терміна „норма”.

Таким чином, норми права – це особливий вид соціальних правил поведінки загального характеру, що встановлені, визнані чи санкціоновані компетентним органом держави або в іншому, передбаченому нею порядку, які мають загальнообов’язкову силу, регулюють суспільні відносини в інтересах громадян і суспільства, виражаються публічно у формально-визначених приписах, як правило, у письмовій формі та передбачають можливість застосування державно-примусових заходів, включаючи відповідальність перед державою у разі порушення цих норм з метою їх підтримки та неухильного виконання.

Вся система права складається з величезної кількості правових норм, які в залежності від ряду підстав поділяються на види. У вітчизняній та зарубіжній літературі визначаються загальні підходи до класифікації норм права, але особливим специфічним видом серед загальної кількості є відносно визначені норми права, що є дуже актуальним у теперішній час і потребує чіткого розуміння цієї досі не дослідженої належною мірою категорії.

Подається загальне багатоаспектне розуміння диспозитивності як одного із начал правового регулювання. Надається визначення диспозитивної норми права як юридично встановленої державою міри можливої правомірної поведінки суб’єктів права при варіантному використанні прав та свобод. Робиться спроба співвіднесення диспозитивних та відносно визначених норм права. Попри всю близькість (а в багатьох моментах і почасти тотожність) цих категорій, диспозитивні норми права відображають внутрішню сутність специфічного типу врегульовуваних правом суспільних відносин, що ґрунтуються на юридичній свободі суб’єктів правовідносин і є похідними від диспозитивного методу правового регулювання. Натомість відносно визначені норми права відображають зовнішню форму закріплення та вираження особливого виду норм права, що передбачають нормативно окреслену свободу вибору сторонами правовідносин певного варіанту поведінки. Відносно визначені норми права є похідними від внутрішньої структури норм права та видів її структурних компонентів.

Аналіз певних наукових концепцій дав змогу зробити висновок, що відносно визначені норми права – це норми, які не містять достатньо конкретних і повних вказівок стосовно умов дії самої норми чи права та обов’язків сторін і надають право державним органам вирішувати справу з урахуванням конкретних обставин.

Як і будь-який інший юридичний термін, відносно визначені норми права мають свої специфічні ознаки, які й надають можливість виокремити їх серед усіх інших видів норм права. Зокрема, до них належать ті, які визначають, що відносно визначені норми є: 1) абстрагованими від ознак індивідуалізації і вказують лише на ті характерні ознаки поведінки, які є суттєвими; 2) диспозитивними, оскільки в них містяться правила поведінки, що дозволяють учасникам правових відносин, які вони (норми) регулюють, обирати певний варіант поведінки залежно від життєвої ситуації, що виникла; 3) певним методом впливу на регульовані суспільні відносини; 4) загальними правилами поведінки; 5) абстрактними правилами поведінки; 6) їхній зміст визначається об'єктивною природою того виду суспільних відносин, на упорядкування яких їх спрямовано; 7) тісно пов'язаними з державою; 8) правилами поведінки, що набувають ознак нормативності і загальності у чітко встановленому порядку.

Подано класифікацію відносно визначених норм права за різними підставами поділу, зокрема за предметом правового регулювання відносно визначені норми поділяються на норми публічного та приватного права; за галузями права – на норми конституційного, кримінального, адміністративного, цивільного, трудового права тощо; за диспозитивною модальністю на факультативні, альтернативні та ситуаційні та норми з оціночними поняттями.

У *підрозділі 1.2. „Логіко-структурні закономірності відносно визначених норм права”* аналізується зміст логічної структури правової норми та логічної структури відносно визначеної норми права.

Зокрема зазначено, що структура норми права – це ідеальна логічна конструкція, що забезпечує процес регулювання відносин між людьми; модель можливої поведінки, яка сформувалась у процесі суспільного розвитку; об'єктивованій результат відображення у правовій нормі певних суспільних відносин з урахуванням особливостей їхнього типу, виду, суб'єктів, об'єктів, поширеності і повторюваності; система взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють між собою; динамічна категорія, що залежить від волі законодавця у процесі формування структурних елементів відповідно до системи юридичних фактів, а також забезпечує прояв різноманітних властивостей структурних елементів (залежно від зміни фактичних обставин, різновиду суб'єктів і мети регулювання) і стійкість правових норм як єдиного державно-владного засобу упорядкування відносин у межах суспільства.

Підраховано, що першим і в багатьох випадках невід'ємним елементом відносно визначеної норми права є гіпотеза як така частина правової норми, що не містить достатньо повних даних про умови та обставини дії норми й обмежує її застосування певним колом формальних вимог, сукупність яких визначає і є підставою виникнення, зміни чи припинення правовідносин.

Наступним основним і в усіх випадках невід'ємним елементом відносно визначеної норми права є диспозиція, яка, встановлюючи права й обов'язки учасників правовідносин, водночас дає їм можливість уточнювати їхній обсяг і зміст або в межах можливого мінімуму, якого слід дотримуватися, або в межах максимуму, за який виходити забороняється, або в межах альтернативи шляхом вибору певної дії.

Відносно визначена санкція – це частина відносно визначеної норми права, яка вказує на декілька можливих засобів впливу на правопорушника та притягнення його до юридичної відповідальності, межі якої визначаються залежно від особливостей конкретної справи.

Необхідними компонентами структури відносно визначеної норми права є відносно визначені гіпотеза або диспозиція. Наявність відносно визначеної санкції при абсолютно визначеній гіпотезі чи диспозиції в основному (окрім цивільно-правових норм) не зумовлюватиме відносно визначений характер всієї норми права.

Таким чином, відносно визначена норма права складається з трьох взаємодіючих та взаємозалежних елементів, які в теорії правової науки (внутрішня будова) мають бути відображені у формі логічної структури, а в практичному застосуванні (зовнішнє відображення) знаходять свій прояв у статтях як одного, так і декількох нормативно-правових актів.

**Підрозділ 1.3. „Юридично-галузева специфіка відносно визначених норм”** присвячений аналізу наявності відносно визначених норм у галузях приватного та публічного права на основі діючого адміністративного та трудового законодавства.

В адміністративному праві як галузі публічного права переважають норми права, що характеризуються імперативністю, тобто в них чітко сформульовані основні елементи. Проте це не означає, що тут відсутні відносно визначені норми, хоча вони зустрічаються порівняно рідко, проте про їх наявність свідчить сучасне законодавство.

Відносно визначені норми адміністративного права – це диспозитивні правила поведінки, встановлені чи санкціоновані державою, для учасників суспільних відносин у сфері реалізації

виконавчої влади та управлінської діяльності державних органів місцевого самоврядування, які забезпечують умови реалізації цими учасниками своїх прав і виконання покладених на них обов'язків, надають їм можливість вибору варіанту поведінки (залежно від їх волі та обставин) та забезпечуються всіма заходами державного впливу аж до примусу.

На відміну від адміністративного права, у трудовому праві як галузі приватного права, яке характеризується переважанням диспозитивних норм, відносно визначені норми (або їх окремі елементи) зустрічаються значно частіше.

Відносно визначена норма трудового права – це диспозитивне, формально-визначене правило поведінки, встановлене чи санкціоноване державою і забезпечене заходами державного примусу, що регулює трудові та тісно пов'язані з ними відносини, яке закріплює юридичні права та обов'язки учасників трудових відносин, що виникають з приводу застосування найманої праці.

Таким чином, відносно визначена норма права в цілому як у публічному, так і у приватному праві має однаковий зміст і є диспозитивним, формально-визначеним, загальним правилом поведінки, що встановлюється або санкціонується державою та забезпечується всіма заходами державного впливу, що регулює суспільні відносини і надає їх учасникам право вибору залежно від обставин (юридичних фактів).

У розділі 2 „Функціональність відносно визначених норм права”, який містить три підрозділи, розглядаються питання існування, поняття та змісту основних функцій відносно визначених норм права, надається визначення правового режиму як однієї зі специфічних функцій, а також визначається техніка надання відносно визначеним нормам інструментальної функції.

У підрозділі 2.1. „Структурно-системний підхід до функцій відносно визначених норм права” здійснено дослідження змісту терміна „функція правової норми” та конкретизовано основні специфічні функції відносно визначених норм права. Зазначено, що саме поняття „функція правової норми” охоплює одночасно як призначення цієї норми, так і похідні від цього напрями її впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування та регулювання.

Питання про функції правових норм – це питання про їх службову роль у механізмі правового регулювання, більш рельєфне розкриття їх значення у нормативному регулюванні суспільних відносин. Тому наголошено, що дослідження природи функцій правових норм загалом та відносно визначених норм права, зокрема, виокремлення їх

особливостей, пізнання шляхів, форм і методів реалізації сприятимуть більш ефективному використанню норм права при вирішенні складних завдань самого права.

Доведено, що диференціація функцій правових норм не обмежується їх встановленням залежно від видової класифікації і галузевої належності цих норм. Аналіз механізму правового регулювання свідчить, що не тільки галузі та інститути, а й окремі норми права мають різне функціональне значення і, відповідно, виконують різні функції. Причому одна й та сама норма права може здійснювати не одну, а декілька функцій. Тут проявляється універсальна здатність більшості правових норм одночасно здійснювати різні функціональні дії: мотиваційні, інформаційні, орієнтаційні тощо. Ця здатність є похідною від складної структури правових норм, великого соціального досвіду, який вони підсумовують у процесі створення, та від відповідного юридичного „заряду”, якого надав законодавець при формуванні цих норм.

До основних функцій відносно визначених норм права слід віднести: регулятивну, охоронну, компенсаційну, колізійну, правонаділяючу (уповноважуючу), виховну, функцію державно-нормативної орієнтації, оцінювальну, правоустановчу, інформаційну, гносеологічну (пізнавальну), цільову, мотиваційну.

Відносно визначені норми права здійснюють функції різного обсягу і рівня: функції права у цілому, функції окремих галузей і такі, що притаманні тільки їм. Однак усі вони незалежно від видової належності є складовими у структури єдиної складної системи. Функції відносно визначених правових норм є взаємодоповнюючими та взаємопроникаючими. Часто ці функції вирішують одне й те саме завдання, але в різних галузях права.

У *підрозділі 2.2. „Техніка надання відносно визначеним нормам права інструментальної функції”* зазначено, що юридична наука є не тільки пізнавально-теоретичною, а й „виробничою” у розумінні безпосереднього активного впливу на законодавство і практику його застосування.

Зокрема, використано теорію, згідно з якою норми права є знаряддям, яке законодавець використовує шляхом здійснення правотворчої діяльності, тобто прийняття і відповідних галузевих норм для упорядкування співіснування кожної окремо взятої особистості з урахуванням її природи та особливостей. Саме у цьому підході проявляється специфіка такого виду правових норм, як відносно визначені. Їхня сутність полягає у тому, що саме вони є основним „інструментом” урегулювання суспільних конфліктів, які

виникають між учасниками суспільних відносин. Основне призначення цих норм як інструментів правового регулювання полягає у тому, що, приймаючи їх, законодавець дає можливість використовувати ці норми в такому вигляді, в якому учасникам регульованих відносин вони найоптимальніше підходять. На основі цього доведено, що відносно визначені норми права виконують інструментальну функцію, тобто є „інструментом”, який „формує” законодавець для врегулювання суспільних відносин між суб'єктами, які їх використовують, маючи можливість при цьому самостійно обирати варіант поведінки.

Зазначено, що для належного регулювання правовідносин будь-якою правовою нормою, яка є інструментом регулювання, потрібен певний механізм, основним призначенням якого є правильний підбір за допомогою юридичної техніки, юридичних термінів, що вміщуються у правову норму. Цей механізм діє до прийняття самої норми, але наслідки його дії проявляються в ефективній реалізації основного призначення цієї норми, тобто у виконанні всіх функцій, покладених на неї.

У *підрозділі 2.3. „Оптимізація правового режиму як одна із функцій відносно визначених норм права”* проаналізовано зміст та особливості поняття „правовий режим”, а також здійснено загальний підхід до характеристики оптимізації правового режиму як особливої, специфічної функції відносно визначених норм права.

Виходячи із того, що метою встановлення правового режиму є специфічна регламентація конкретної сфери суспільних відносин шляхом виділення у часових і просторових межах тих чи інших суб'єктів і об'єктів права, обстоюється позиція, що за змістом правовий режим є особливим порядком правового регулювання, який ґрунтується на різноманітному поєднанні юридичних засобів і створює конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів-учасників правовідносин, що регулюються правовими нормами (особливо відносно визначеними).

Відносно визначені норми права наділені функцією оптимізації правових режимів, який використовує законодавець для суб'єктів-учасників конкретних правовідносин певної галузі з метою отримання найбільш позитивного результату.

**Розділ 3 „Галузеві особливості прояву відносно визначених норм права”** присвячено загальній характеристиці відносно визначених норм у фундаментальних галузях правової науки, зокрема в таких, як конституційне, кримінальне та цивільне право.

У підрозділі 3.1. „Правовий зміст відносно визначених норм конституційного права” констатовано, що відносно визначена норма конституційного права – це загальнообов’язкове, диспозитивне, неперсоніфіковане правило поведінки, що встановлене чи визнане державою як регулятор конституційно-правових відносин, офіційно закріплює міру рівності, свободи і справедливості, відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення країни, закріплюється в Конституції та інших конституційних законах, надаючи водночас правозастосовчим органам можливість самостійно уточнювати обсяг прав та обов’язків учасників конституційних правовідносин у межах, встановлених законом, й обирати міру покарання залежно від конкретних обставин справи.

Відносно визначені норми конституційного права, які передбачають певну свободу вибору, поділяються на такі види: ситуаційні, факультативні, диспозитивні та альтернативні.

Відносно визначена конституційно-правова норма складається з трьох елементів:

гіпотези (це такий її елемент, що вказує на наявність загальних умов та обставин, за яких ця норма діятиме);

диспозиції (це елемент норми, який встановлюючи права та обов’язки для суб’єктів – учасників конституційно-правових відносин, надає їм можливість самостійно уточнювати їх у межах, встановлених законом);

санкції (це елемент норми права, який встановлює відповідальність суб’єктів – учасників конституційно-правових відносин – за порушення диспозиції цієї норми, надаючи при цьому органів, який накладає відповідальність, можливість обрати самостійно межі покарання залежно від конкретних обставин справи).

У підрозділі 3.2. „Прояв відносно визначених норм у кримінальному праві” запропоновано й обґрунтовано дефініцію відносно визначеної норми кримінального права як загальнообов’язкового, формально-логічного, диспозитивного правила поведінки, встановленого чи санкціонованого державою, що надає правову оцінку діям особи, яка вчинила злочин (суб’єкта злочину) і притягує до відповідальності за вчинене нею протиправне, винне і карне діяння (або бездіяльність) у відповідному, встановленому законом, порядку, надаючи при цьому суду, який вирішує справу, можливість обирати саме такий вид покарання, який відповідав би вчиненому протиправному діянню залежно від обставин справи. Як і в будь-якій іншій нормі, у відносно визначеній нормі кримінального права є гіпотеза, диспозиція та санкція.

**У підрозділі 3.3. „Особливість відносної диспозитивності норм цивільного права”** зроблено висновок про те, що у цивільному праві, на відміну від конституційного та кримінального, відносно визначену норму повністю ототожнюють з диспозитивною чи дозвольною. Тому запропоновано таке визначення відносно визначеної норми цивільного права: це – загальне, встановлене чи санкціоноване державою правило поведінки диспозитивного (дозвольного) характеру, яке регулює особисті майнові та немайнові відносини, наділяючи при цьому їх учасників суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, дозволяючи уточнювати їх у залежності від обставин у межах, дозволених законом, а також гарантується та охороняється державою всіма заходами державного впливу аж до примусу.

## **ВИСНОВКИ**

1. Аналіз диспозитивної природи поняття відносно визначеної норми права та порівняння його із сучасними тенденціями загальнотеоретичних правових досліджень дали змогу дійти висновку, що відносно визначена норма права – це загальнообов'язкове, формально-логічне, диспозитивне правило поведінки, встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення країни, що надає учасникам правовідносин можливість вибору варіанту поведінки (залежно від їх волі та обставин), забезпечується всіма заходами державного впливу аж до примусу.

2. Надзвичайно близькою (почасти тотожною) до відносно визначених норм права є категорія диспозитивних норм права. Однак, диспозитивні норми права відображають внутрішню сутність специфічного типу врегульовуваних правом суспільних відносин, що ґрунтуються на юридичній свободі суб'єктів правовідносин і є похідними від диспозитивного методу правового регулювання. Натомість відносно визначені норми права відображають зовнішню форму закріплення та вираження особливого виду норм права, що передбачають нормативно окреслену свободу вибору сторонами правовідносин певного варіанту поведінки. Відносно визначені норми права є похідними від внутрішньої структури норм права та видів її структурних компонентів.

3. Відносно визначені норми права можна класифікувати за різними підставами поділу. Зокрема, за предметом правового

регулювання вони поділяються на норми публічного та приватного права; за галузями права – на норми конституційного, кримінального, адміністративного, цивільного, трудового тощо; за диспозитивною модальністю – на факультативні, альтернативні та ситуаційні.

4. Знання структури правової норми, розмежування її елементів за ступенем визначеності має як теоретичне, так і практичне значення для правильного розуміння, а відповідно, і застосування правової норми. Тому, визначаючи напрями подальшого розвитку концептуальних засад структуризації відносно визначеної норми права, слід зазначити, що структура відносно визначеної норми права – це ідеальна логічна динамічна конструкція, що забезпечує процес регулювання відносин між людьми, модель можливої поведінки, що сформувалась у процесі суспільного розвитку, яка відображає у правовій нормі певні суспільні відносини з урахуванням особливостей їх типу, виду, суб'єктів, об'єктів, поширеності і повторюваності, що залежить від волі законодавця у процесі формування структурних елементів відповідно до системи юридичних фактів.

5. Основні структурні елементи відносно визначеної норми права необхідно розглядати у їх взаємозв'язку та взаємодії. До таких, зокрема, належать:

відносно визначена гіпотеза – це елемент відносно визначеної норми права, який не містить достатньо повних даних про умови та обставини дії норми і обмежує її застосування певним колом формальних вимог, сукупність яких визначає і є підставою виникнення, зміни чи припинення правовідносин;

відносно визначена диспозиція – це елемент відносно визначеної норми права, який, встановлюючи права й обов'язки учасників суспільних відносин, водночас дає їм можливість уточнювати їх обсяг і зміст або в межах можливого мінімуму, якого слід дотримуватися, або в межах максимуму, за який виходити забороняється, або в межах альтернативи шляхом вибору певної дії;

відносно визначена санкція – це елемент відносно визначеної норми права, що вказує на декілька можливих засобів впливу на правопорушника та притягнення його до юридичної відповідальності, межі якої визначаються залежно від особливостей конкретної справи.

Необхідними компонентами структури відносно визначеної норми права є відносно визначені гіпотеза або диспозиція. Наявність відносно визначеної санкції при абсолютно визначеній гіпотезі або диспозиції в основному (окрім цивільно-правових норм) не зумовлюватиме відносно визначений характер всієї норми права.

6. Відносно визначені норми права вирізняються особливою функціональністю в системі соціальних норм, що обґрунтовується їх специфічним змістом, сутністю, формою вираження, джерелами походження та структурою. Основними системно-структурними функціями відносно визначених норм права є:

- регулятивна (у тому числі техніко-інструментальна);
- охоронна;
- компенсаційна;
- колізійна;
- правонаділяюча (уповноважуюча);
- виховна;
- державно-орієнтаційна (зокрема оптимізації правового режиму);
- державної оцінки дій суб'єктів права (оцінювальна);
- інформаційна;
- цільова;
- мотиваційна та ін.

7. Особливість техніко-інструментальної функції відносно визначених норм права полягає у тому, що за їх допомогою поняття, категорії, терміни, а також визначення, що використовує законодавець при створенні цього виду правових норм, можуть існувати не лише у методологічному, логічному, науковому, тобто якомусь абстрактному розумінні, а набувають форми теоретичної основи для удосконалення змісту чинного законодавства.

8. Відносно визначені норми права наділені функцією оптимізації правових режимів, тобто є певним засобом, який використовує законодавець для суб'єктів – учасників конкретних правовідносин певної галузі – з метою отримання найбільш позитивного результату.

9. Відносно визначені норми права мають свою специфіку прояву у фундаментальних галузях права. Аналізуючи ці особливості, зокрема, у таких галузях, як конституційне, кримінальне та цивільне право, можна констатувати, що:

відносно визначені норми конституційного права бувають ситуаційними, факультативними, диспозитивними та альтернативними, особливістю цих норм є те, що вони мають вищу юридичну силу у порівнянні з нормами інших галузей права і майже всі не містять такого структурного елемента, як санкція, за винятком відсильних;

норми кримінального права у переважній більшості характеризуються не диспозитивністю, а імперативністю, тому такий вид, як відносно визначені норми зустрічається у Кримінальному кодексі України доволі рідко, проте характерною особливістю цієї

галузі права є те, що більшість кримінальних санкцій за видовою належністю є саме відносно визначеними, оскільки в них, як правило, встановлюються межі застосування покарання до правопорушника;

у цивільному праві найбільш поширеною формою викладу норм у вигляді відносно визначених, тому (на відміну від конституційного та кримінального) у цій галузі права відносно визначену норму ототожнюють із диспозитивною або дозвоільною.

10. Аналіз чинного законодавства дає підстави стверджувати, що у структурі різних галузей права відносно визначені норми кількісно переважають. Поясненням цьому є те, що немає абсолютно однакових (тотожних) суспільних відносин, які перебували би у сфері регулювання однаковими правовими нормами. Законодавець дає суб'єктам цих відносин можливість вибору відповідного варіанту поведінки залежно від обставин, що виникли у правовій реальності. Тому саме ситуативність, факультативність, диспозитивність та альтернативність мають стати основними напрямками динаміки розвитку відносно визначених норм права в Україні.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. Заморська Л. І. Норма права як основний елемент системи права / Л. І. Заморська // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 1. – С. 42-45.

2. Заморська Л. І. Поняття „нормативність” права: теоретичний аспект / Л. І. Заморська // Право України. – 2007. – № 6. – С. 26-29.

3. Заморська Л. І. Логіко-структурні закономірності відносно визначених норм права / Л. І. Заморська // Держава і право. – 2008. – Вип. 39. – С. 40-46.

4. Заморська Л. І. Системно-структурні функції відносно визначених норм права / Л. І. Заморська // Юридична Україна. – 2008. – № 11. – С. 16-21.

5. Заморська Л. І. Поняття, сутність та структура відносно визначених норм конституційного права / Л. І. Заморська // Наше право. – 2008. – № 4. – С. 26-32.

6. Заморська Л. І. Відносно визначені норми права в цивільному праві України / Л. І. Заморська // Проблеми цивільного та господарського права. – 2008. – № 6. – С. 9-15.

7. Заморська Л. І. Поняття функцій правових норм: теоретичний аспект : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [„Формування правової

держави в Україні : проблеми та перспективи”], (Тернопіль, 14–15 трав. 2007 р.). – Тернопіль, 2007 – С. 129-131.

8. Заморська Л. І. Гіпотеза як елемент відносно визначеної норми права : матеріали третьої наук.-практ. конф. [„Українська наука в мережі Інтернет”] (Севастополь, 26–28 лют. 2008 р.). – Севастополь, 2008. – С. 70-73.

9. Заморська Л. І. Поняття функцій правових норм : матеріали четвертої наук.-практ. конф. [„Науковий потенціал України – 2008”], (Севастополь, 26–28 берез. 2008 р.). – Севастополь, 2008. – С. 36-38.

10. Заморська Л. І. Структурні закономірності відносно визначених норм у конституційному праві : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. [„Запорізькі правові читання”], (Запоріжжя, 15–16 травня 2008 р.). – Запоріжжя, 2008. – С. 38-40.

11. Заморська Л. І. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС // Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. [„Наука-практика-освіта” присвячена пам’яті Ю. Бугая], (Київ, 23 трав. 2008 р.). – К., 2008. – С. 78-80.

12. Заморська Л. І. Санкція відносно визначеної норми кримінального права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [„Актуальні питання юридичної науки”]. – Тернопіль, 2008. – С. 18-21.

13. Заморська Л. І. Гіпотеза як елемент відносно визначеної норми кримінального права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [„Майбутні юристи про права і свободи громадян”]. – Запоріжжя, 2008. – С. 45-47.

14. Заморська Л. І. Відносно визначена диспозиція як елемент відносно визначеної норми кримінального права : тези доп. та повідомл. учасн. Всеукр. курсант.-студент. наук. конф. [„Осінні юридичні читання”]. – Львів, 2008. – С. 63-65.

## АНОТАЦІЯ

**Заморська Л.І. Відносно визначені норми права: поняття, структура, функції.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2009.

У дисертації здійснено комплексне теоретико-правове дослідження відносно визначених норм права як особливого специфічного різновиду правових норм. Відносно визначена норма

права є диспозитивним правилом поведінки, яке дозволяє суб'єктам-учасникам суспільних відносин, що регулюються цим видом норм права, обирати найбільш оптимальний варіант поведінки для отримання найбільш позитивного результату.

Сформульовано та визначено основні функції відносно визначених норм права, що реалізуються за допомогою юридичних фактів як напрями впливу на учасників конкретних правовідносин з метою їх упорядкування та регулювання.

Для більш чіткого формулювання цієї категорії у сучасній теорії права особливу увагу звернено на поняття та особливості відносно визначених норм права у фундаментальних галузях права, таких як конституційне, кримінальне та цивільне, а також адміністративне та трудове право.

**Ключові слова:** правова норма, відносно визначена норма права, гіпотеза, диспозиція та санкція відносно визначеної норми права, функції відносно визначених норм права, оптимізація правового режиму.

## АННОТАЦИЯ

**Заморская Л.И. Относительно определённые нормы права: понятие, структура, функции.** – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01. – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академия. – Одесса, 2009.

В диссертации осуществляется комплексное теоретико-правовое исследование относительно определенных норм права как особенной специфической разновидности правовых норм. Относительно определенная норма права является как диспозитивным правилом поведения, которое позволяет субъектам-участникам общественных отношений, которые регулируются данным видом норм права, избирать наиболее оптимальный вариант поведения для получения наиболее позитивного результата. Как и любой другой юридический срок, „относительно определенные нормы права” имеют свои специфические признаки, которые и предоставляют возможность выделять их среди всех других видов. К ним принадлежат такие нормы, которые указывают, что относительно определенные нормы есть: 1) абстрагированными от признаков индивидуализации и

указывающими лишь на те характерные признаки поведения, которые являются существенными; 2) диспозитивными, поскольку в них содержатся правила поведения, которые позволяют участникам правовых отношений выбирать определенный вариант поведения в зависимости от жизненной ситуации, которая возникла; 3) определенным методом влияния на регулируемые общественные отношения; 4) общеобязательными правилами поведения; 5) абстрактными правилами поведения; 6) их содержание определяется объективной природой того вида общественных отношений, на благоустройство которых они направлены; 7) их связь с государством; 8) правилами поведения, которые приобретают признаки нормативности и общеобязательности в четко установленном порядке.

Необходимыми компонентами структуры относительно определенной нормы права относительно определены гипотеза или диспозиция. Наличие относительно определенной санкции при абсолютно определенной гипотезе или диспозиции в основном (кроме гражданско-правовых норм) не будет предопределять относительно определенный характер всей нормы права.

Формулируются и определяются основные функции (направления влияния) относительно определенных норм права, которые с помощью юридических фактов влияют на участников конкретных правоотношений с целью их благоустройства и регуляции. Для более четкой формулировки этой категории в современной теории права особое внимание уделяется понятию и особенностям относительно определенных норм права в фундаментальных отраслях права, таких как: конституционное, криминальное и гражданское, а также административное и трудовое право.

**Ключевые слова:** правовая норма, относительно определенная норма права, гипотеза, диспозиция и санкция относительно определенной нормы права, функции относительно определенных норм права, оптимизация правового режима.

## SUMMARY

**Zamorska L.I. Relatively certain norms of right: concept, structure, functions.** – Manuscript.

Dissertation for receipt of scientific degree of candidate of legal sciences by speciality 12.00.01 – theory and history of the state and right; history of political and legal studies. Odessa national legal academy. – Odessa, 2009.

In dissertation the complex is carried out teoretiko-legal research in relation to the certain norms of right as special specific variety of legal norms. Relatively the certain norm of right comes forward as a non-mandatory rule of conduct, which allows the subjects-participants of public relations which are regulated this type of norms of right, to elect the most optimum variant of conduct for the receipt of the most positive result.

In addition, the basic functions (directions) of influence in relation to the certain norms of right are expressly formulated and determined, by legal facts, on the participants of concrete legal relationships with the purpose of their equipping with modern amenities and adjusting. For more clear formulation of this category in a modern theory the right special attention applies on a concept and features in relation to the certain norms of right in the fundamental fields of law, such as: constitutional, criminal and civil, and also administrative and labour law.

**Key words:** legal norm, relatively certain norm of right, hypothesis, disposition and approval in relation to the certain norm of right, function, in relation to the certain norms of right, optimization of the legal mode.